

УДК 820 Г – 3.091 “15”

"ЗВІТ ПРО ВОЯЖ" (1587) Е.ГЕЙЄСА В КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ РЕНЕСАНСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ МАНДРІВ

Торкут Н.М., к.філол.н., доцент

Запорізький державний університет

Найбільш сприятливим часом для інтенсивного розвитку англійської літератури мандрів справедливо вважається доба королеви Єлизавети (1558-1603). Саме тоді відбувалося значне поживлення зовнішньоекономічних зв'язків у вигляді численних дипломатичних і торговельних місій, здійснювалися навколосвітні подорожі та різноманітні вояжі, спрямовані на пошуки нових морських шляхів, відкриття й колонізацію нових земель. Ще у 1548 році в Лондоні було створено "Торговельну кампанію відкриття земель, островів, держав та володінь, поки ще невідомих і не з'єднаних морськими шляхами", успішна діяльність якої не тільки значною мірою сприяла встановленню й розвитку взаємовигідних відносин з Італією, Богемією, країнами Сходу, Московією (експедиції Хью Віллоубі – Річарда Ченслора в 1553–1555 рр., Стівена Барроу в 1556–1557 рр., Генрі Гудзона в 1607–1608 рр.), але й стала одним із тих чинників, що зумовлювали загальне захоплення тогочасних англійців морськими вояжами, географічними і картографічними розвідками.

У 1576–1578 рр. морський офіцер Мартін Фробішер наважився відновити пошуки північно-західного шляху до Китаю, сподіваючись завершити справу, розпочату ще наприкінці XV століття англійськими мореплавцями генуезького походження – батьком та сином Кеботами, яким вдалося пройти вздовж східного узбережжя американського континенту. Три експедиції Фробішера принесли англійській нації як ейфорію грандіозних сподівань (внаслідок помилкових висновків Фробішера південно-східний півострів Баффінової землі певний час вважався підступом до Азії, і з волі самої королеви Єлизавети йому дали багатообіцяючу назву *Meta Incognita* – "Невідома мета"), так і гіркоту великих розчарувань ("Невідома мета" виявилася не жаданим материком, а лише островом, "протока" Фробішера, яка мала начебто вести до омріяного "Катаю" – лише затокою, а завезене до Англії з *Meta Incognita* "дорогоцінне" каміння взагалі не мало вмісту золота). Втім, незважаючи на невдачі Фробішера, англійці не полишали спроб віднайти північно-західний морський шлях, і в 1585 році лондонські купці спорядили нову північну експедицію до Індії. Очолив її Джон Девіс. Проте й ця, і дві наступні морські подорожі Девіса виявились у географічному плані малорезультативними: далася взнаки та картографічна плутанина, яку спричинили помилки Фробішера.

Зазначимо, що колонізаторські наміри англійської корони щодо американського континенту втілювались у життя і славнозвісними мандрівниками-мореплавцями Гемфрі Гілбертом, Філіпом Амадасом, Артуром Барлоу, Річардом Грінвіллом, Бартоломью Госполдом та Мартіном Принглом, і відомими "розбійниками з великих морських шляхів" – піратами Джоном Гокінсом, Девідом Інгремом та Френсісом Дрейком, і навіть такими непересічними ренесансними особистостями, як релігійний місіонер Френсіс Флетчер, фаворит королеви, талановитий письменник Волтер Релі та видатний англійський учений Томас Геріот. Дехто з учасників експедицій і вояжів занотовував власні враження й після повернення на батьківщину видавав свої спогади у вигляді звітів або подорожніх нотаток.

Тексти більшості з них збереглися й дійшли до нас завдяки активній пошуковій, перекладацькій та популяризаторській діяльності Річарда Гаклюйта (1553–1616). "Усі без винятку вчені, що займаються дослідженнями питань, пов'язаних із Британською та Європейською експансією, освоєнням нових земель, мандрами, навігацією, економічним розвитком, картографією та культурними зв'язками між різними цивілізаціями світу, – зазначає американський дослідник А.Р.Льюїс, – мають бути вдячними передусім Річардові Гаклюйту"[1].

Ще зі шкільної лави Річард Гаклюйт дуже цікавився географічними відкриттями: його вабив примхливий і небезпечний простір океанів, далекі незнані землі та невідомі народи. Годинами міг він розглядати географічні карти і глобуси, які зберігались у Мідл Темплі, куди він приходив до свого кузена. Згодом, уже навчаючись в Оксфордському університеті, Гаклюйт почав старанно вивчати всі тексти, де йшлося про подорожі греків, латинян і тогочасних європейців. Результатом ретельної пошукової та дослідницької роботи стала публікація антології "Різнманітні морські подорожі, що стосуються відкриття Америки" (*"Divers Voyages touching The Discoverie of America, 1582"*), яку автор присвятив сїру Філіпу Сідні. До цього видання ввійшли як офіційні звіти про експедиції, так і приватні листи, подорожні

нотатки, щоденникові записи мандрівників. Крім того, до збірки Гаклюйт включив записані ним особисто спогади учасників різних вояжів та ті мемуарні твори, що були спеціально написані мандрівниками на його замовлення.

Як стверджують біографи Р.Гаклюйта, він докладав чималих зусиль та використовував будь-яку можливість, аби особисто познайомитися з кожним із тогочасних англійських картографів, мандрівників чи організаторів морських походів[2]. І хоча йому так жодного разу й не поталанило здійснити омріяну навколосвітню подорож або принаймні взяти участь у морській експедиції до чужоземних країв, він дуже добре розумівся на тонкощах навігаційної справи, краще за багатьох славнозвісних мореплавців тієї доби. Працюючи з давніми текстами в англійських архівах і в бібліотеках континентальних країн Європи, спілкуючись із тими, хто нещодавно повернувся з-за океану, перекладаючи твори географів і мандрівників, Річард Гаклюйт зібрав та систематизував надзвичайно цінний фактичний матеріал, піддавши в деяких випадках першоджерела належній літературній обробці. Опублікована ним у 1589 році фундаментальна праця "Найголовніші навігації, торговельні шляхи, подорожі та відкриття, здійснені англійською нацією" ("The Principal Navigations, Traffiques, Voiages, & Discoveries of the English Nation") принесла йому всесвітню славу й заклала міцний базис для подальшого розвитку географічної науки.

Протягом наступних дванадцяти років автор продовжував роботу над збіркою, суттєво розширюючи її зміст та залучаючи відомості про новітні мандрівки. І в 1600 році вийшло друком нове доповнене видання "Найголовніших навігацій", яке складалося з трьох томів та містило докладне висвітлення ходу і наслідків експедицій сіра Джона Гоукінса, батька й сина Кеботів, сіра Гемфрі Гілберта, сіра Мартіна Фробішера, сіра Френсіса Дрейка та ін. Як відомо, до шістдесятих років XVI століття Англія значно поступалася Іспанії та Португалії як за постановкою навігаційної справи, так і за темпами проведення колонізаторської політики. Упродовж наступних тридцяти років у цих сферах відбулися надзвичайно важливі зміни. Тож, з'явилася необхідність донести інформацію про них до свідомості пересічного англійця. Саме таку задачу блискуче вирішувало Гаклюйтове видання, яке, окрім інформативно-просвітницької функції, виконувало ще й патріотично-виховну.

Згодом, уже по смерті видатного географа, розпочату ним справу популяризації досвіду мандрівників та мореплавців продовжив учень, однодумець і шанувальник Гаклюйта – Семюель Перчес (1577–1628). Він упорядкував ті матеріали, які не встиг надрукувати його вчитель, додав найновішу інформацію щодо морських експедицій і в 1625 році видав друком "Гаклюйтові записи, опубліковані посмертно" ("Hackluyt Posthumus"). А ще через деякий час цей послідовник Гаклюйта надрукував і власну збірку "Перчес і його паломництво", до якої увійшли спостереження автора та його роздуми над природою й сутністю різноманітних культів та релігій світу.

Книги Р.Гаклюйта і С.Перчеса, безперечно, мали певну позитивну енергетику: ренесансний за своєю сутністю пафос активного протистояння життєвим негараздам, апологетика індивідуальної ініціативи, своєрідна поетизація образу енергійного й заповзятого колонізатора – все це припало до вподоби елізаветинському читачеві. Завдяки таким виданням він не тільки відкривав для себе Новий Світ і розширював власний кругозір, але й сповнювався гордості за успіхи своїх співвітчизників.

Ажіотажний читацький попит на антології вояжів та мандрів викликав потужний резонанс і в лоні власне художньої літератури. Згадаймо, зокрема, той факт, що елізаветинські "men of letters" нерідко обирали місцем дії своїх романів і п'єс чужинські землі та досить активно використовували іноземні топоніми. Так, приміром, події "Американської Маргарити" Т.Лоджа розгортаються у південноамериканському королівстві Куско і в Московії, а головні герої роману Р.Гріна "Пандосто" мешкають у Богемії. У "Тамерлані Великому" К.Марло зустрічаємо назви Волга й Татарія, чимало згадок про Московію можна знайти також і на сторінках творів В.Шекспіра [3]. У деяких поезіях Е.Спенсера, М.Драйтона та Е.Марвела виразно відчувається поетизація мотиву мандрів і апологетика культу першовідкривання нових земель.

Цікаво зазначити, що англійські ренесансні митці добре усвідомлювали, що зафіксоване в численних подорожніх нотатках і звітах мандрівників розширення географічних обріїв не тільки сприяло суттєвому збагаченню загальних уявлень про світ, але й помітно збільшувало простір поетичної уяви. Доречно навести тут віршовані рядки, що належать перу автора "Пастушого календаря" і в яких відкрито декларується теза про нескінченність процесу пізнання, про неправомірність будь-яких обмежень поетичної уяви:

"Who euer heard of th'Indian Peru? Or Who in venturous vessell measured The Amazons huge river now found trew? Or fruifullest Virginia who did euer vew? Yet all these were, when no man did them know?"	"В часи минулі, коли ми не знали Про край далекий той на ім'я Перу, Чи хтось чував тоді про індіанців, Що на човнах легких перетинають Могутні води річки Амазонки?"
--	--

Yet have from wisest ages hidden beene: And after times things more unknowne shall show. Why then should witless man so much miswinne Than nothing is, but that which he hath seene?"[4]	Та жоден з нас колись не мав і гадки, Що десь там світ чарівний цей існує, Століттями, прихований надійно Від мудрості і розуму людського. А скільки ж ще незнаного й нового На нас чатує, коли час настане. Тож, розуміє людський, не будь пихатим, Щоб вірити лиш в те, що бачив оком". (переклад мій – Н.Т.)
--	--

Одним із найважливіших гносеологічних наслідків, зумовлених впливом Гаклюйтових видань на масову свідомість ренесансних англійців, було якраз усвідомлення того факту, що на землі існують інші, відмінні від давно відомих, типи цивілізацій. І таке відкриття, слід сказати, доволі органічно вписувалося в контекст тієї інтелектуальної ситуації, що склалася наприкінці XVI століття. Середньовічні гіпотези щодо множинності світів були до певної міри приречені на невизнання, оскільки пошуки аргументації розгорталися в межах схоластичного методу. Як слушно зазначає А.Х.Горфункель, "логічне припущення множинності світів не вивело схоластичну думку за межі геоцентризму та уявлень про скінченність, замкнутість Всесвіту, оскільки для цього необхідно було покінути з уявленнями про сакралізований ієрархічний простір" [5]. За часів Пізнього Ренесансу, коли завдяки науковому генієві та героїчному ентузіазмові таких видатних учених, як Микола Копернік і Джордано Бруно, під сумнів було поставлено не лише окремі положення загальної картини світобудови, але й усю методологію схоластичного книжного знання, поступово склалися нові інтелектуально-психологічні умови, які чималою мірою сприяли перегляду традиційних уявлень про Всесвіт та активному засвоєнню новітньої інформації щодо будови Землі. А одним із найбільш відомих і популярних джерел такої інформації якраз і була література мандрів.

Наприкінці XVI століття інтерес до різноманітних звітів мореплавців та спогадів мандрівників помітно зріс: поступово ці твори почали виконувати функцію посередника між тими, хто завдяки власному практичному й інтелектуальному досвідові вже набув певні знання, і тими, хто тільки збирався їх одержати. Тобто література мандрів ставала ще одним загальноновизнаним і загальноприйнятим способом розповсюдження як нових відомостей, так і їхніх численних інтерпретацій, зазвичай вельми суб'єктивних, або ж навіть тенденційно-прагматичних (саме таких, які замовлялися владою).

Сучасному розумові досить важко зрозуміти той синкретизм полярних етико-психологічних стереотипів, який визначав природу ставлення європейців колумбової доби до щойно відкритих "світів" і народів. Етнокультурна позиція англійських мореплавців, зафіксована на сторінках Гаклюйтових і Перчевих антологій, як, до речі, й сама природа місіонерсько-колонізаторських намірів, є по-бароковому компромісною. Профанний інтерес до чужого (нового, неадекватного автентичному) світу доволі органічно поєднується з прагненням освоїти та підкорити його, а певне визнання права інших народів на етнокультурну самобутність зрештою неодмінно підпорядковується раціоналістично або релігійно аргументованому імперативові: просвітити й залучити ці народи до істинної віри та сприяти процвітанню і зміцненню власної держави за рахунок "освоєння" нових територій.

Такі інтенції англійських мореплавців дуже добре відчувуються у численних описах Нового Світу. Безсумнівно, гуманістичні засади визначають, приміром, позицію Ф.Амадаса і А.Барлоу – соратників Волтера Релі. "Там (на острові Роанок – Н.Т.), – пишуть вони, – ми зустріли людей, які виявилися дуже сумирними, добросердими й довірливими, далекими від підступності та зрадливості; їхній спосіб життя був схожий на звичай Золотого віку"[6]. Однак і релігія чужинців, і їхня культова практика сприймаються англійцями крізь призму оціночно-упередженого ставлення. Так, скажімо, описуючи індіанські тотемні і обрядові дійства, вони повсякчас наголошують на тому, що вірування народів, яким ще не відкрилося світло християнських істин, є хибними, дикунськими і навіть диявольськими. А відтак, власне покликання й призначення англійські мореплавці вбачають насамперед у тому, щоб повернути язичників на шлях віри Христової. Майже ідеальний у ландшафтному плані простір Нового Світу, на їхню думку, має всі шанси перетворитися на справжній земний рай, якщо туди буде привнесено передовий цивілізаційний досвід європейських народів, а природно-чисті душі туземців будуть оновлені єдиною вірною християнською релігією. Отже, місія колонізаторів, завойовників, котрі, нещадно грабуючи

індіанські племена, збільшують багатство й могутність англійської корони, не тільки виправдовується, але й деякою мірою міфологізується, набуває певного позитивного забарвлення.

Широкої популярності в елизаветинській Англії набули так звані "звіти про морські подорожі". Тогочасні мандрівники полюбили виносити слово "report" (звіт, свідоцтво, рапорт) у заголовки власних творів. Так, наприклад, Едвард Гейс свої навігаційні нотатки назвав "Звітом про перебіг та успішні наслідки вояжу, здійсненого у 1583 році від Різдва Христового рицарем сіром Гемфрі Гілбертом" (1587?), Томас Геріот видав спогади про участь в експедиції В.Релі у вигляді "Короткого і правдивого звіту про нещодавно відкриту землю Вірджинії" (1588), а сам Волтер Релі свою патріотично забарвлену літературну працю назвав "Правдивим звітом про битву за Азорські острови" (1592).

Звіт, що належить перу Едварда Гейеса, котрий був одним із головних учасників очолюваної Гемфрі Гілбертом експедиції до Ньюфаундленда (1583), є типовим зразком фактографічно-документального різновиду англійської ренесансної прози мандрів. У повній відповідності до норм тогочасної літературної практики Гейс дає власному твору розгорнуту назву, яка виявляється вельми інформативною, і в той же час доволі інтригуючою: "Звіт про перебіг та успішні наслідки вояжу, здійсненого у 1583 році від Різдва Христового рицарем сіром Гемфрі Гілбертом та іншими джентльменами, які допомагали йому в цій справі, метою якої було відкриття й заселення християнами тих зручних місцевостей, що простираються північніше мису Флорида, мають помірний клімат і надзвичайно багато корисних копалин, але досі ще ніколи не належали жодному з християнських володарів, написаний містером Едвардом Гейесом, одним із керівників тієї експедиції, який самотужки довів її до кінця і з Божої ласки повернувся разом зі своєю командою додому цілим та неушкодженим".

Назва, як бачимо, містить декілька інформаційних блоків, кожний з яких потенційно здатний привернути увагу певного кола читачів. Так, приміром, не міг поминути увагою цей звіт той, кого цікавила доля славнозвісної експедиції Гілберта. Про неї пересічні англійці, звичайно, вже могли мати деякі відомості, адже крім екіпажу до її складу входило понад двісті добровольців, які зголосилися переселитись до Ньюфаундленда. Не залишала така назва байдужими, певна річ, і щиріх прихильників місіонерської ідеї, до свідомості яких безпосередньо й апелювали згадки про переселенців-християн та християнських правителів. А ті представники англійського суспільства, котрі плекали певні торговельні плани або збиралися стати колоністами, вже з назви Гейесового твору мали зрозуміти, що можуть отримати чималий прагматичний зиск, якщо прочитають цю книжку і ознайомляться з тими відомостями, які стосуються географічного положення, природних багатств та клімату освоюваних територій Нового Світу. Отже, Е.Гейс, котрий, як відомо, був вправним мореплавцем, власником і капітаном одного з п'яти кораблів, що брали участь в експедиції Гілберта, хоч і не належав до кола літераторів, але, схоже, непогано розумівся на тому, як слід зацікавлювати потенційних читачів.

Звіт Едварда Гейеса складається з докладного опису експедиції та вставного географічно-етнографічного нарису "Коротка довідка про землі Ньюфаундленда" ("A Brief Relation of the Newfoundland Land"). За жанровою природою ці частини помітно відрізняються одна від одної. Опис являє собою розповідь, що ведеться від першої особи й нагадує щоденникові записи. Автор старанно додержується хронології, детально описує кораблі, які ввійшли до очолюваної Гілбертом ескадри, розповідає про кількісний і професійний склад учасників експедиції та її головну мету. За лаконізмом і манерою викладення фактів ця частина твору нагадує реальний звіт мореплавця-професіонала, укладений за записами, зробленими в корабельному журналі безпосередньо під час подорожі.

На користь останнього спостереження свідчить той факт, що автор не тільки вказує основні дати (тобто точно називає, коли сталася та чи інша подія), але й детально пригадає, який то був день тижня, яка тоді стояла погода, як почувалися члени екіпажу і коли саме – зранку, опівдні чи ввечері – примхлива Фортуна змінила свою прихильність на гнів. "Ось таким чином ми просувались вперед, – пише він, – і 11 червня, якраз у п'ятницю, залишили позаду Козен Бей. І погода, і вітер у той час, та й протягом усього того дня, були просто чудовими, але надвечір здійнявся шторм і почалася гроза"[7]. Досить часто оповідач повідомляє про точне місцезнаходження корабля в той або інший день подорожі, а інколи навіть намагається передбачити ті погодні умови, яких можна, на його думку, очікувати у цьому місці певної пори року.

Однак Гейс не тільки детально висвітлює перебіг подій, але й за рахунок численних пояснень та припущень намагається допомогти читачеві збагнути їхні причини. Наприклад, відхилення корабля від курсу він пояснює таким чином: "З суботи, 15 червня, і аж до 28 числа, яке припадало на п'ятницю, не було жодної погожої днини без туману або дощу, та ще й вітер дув несприятливий (західного або північно-західного майже не було), тому нас віднесло на південь майже до 41го градусу"[8]. Така некваплива розповідь, де кожна найменша деталь сприяє створенню атмосфери морського вояжу, дозволяє читачеві відчувати той специфічний дух загального захоплення мандрями, ту романтику першовідкривання, якими було просякнуте життя європейців у епоху Великих географічних відкриттів. Прагнення Гейеса донести до читача достовірну інформацію про цікаву морську експедицію та поділитися з ним деякими професійними секретами капітана, а також очевидне бажання "просвітити"

публіку стосовно загаганок примхливої морської Фортуни – усе це складає сутність творчих інтенцій автора-мореплавця.

Помітно поживляють розповідь епізоди, в яких йдеться про деякі нестандартні ситуації, наприклад, про заколот бунтівників на "Ластівці" – одному із суден експедиції Гілберта, про зустріч Гейесового корабля "Золота антилопа" з айсбергом та про трагічну загибель керівника експедиції й фрегату "Насолода". Час від часу автор уводить до тексту репліки учасників тієї чи іншої сцени і коротенькі діалоги, однак головною його турботою залишається, без сумніву, орієнтація на чітке викладення фактів, на забезпечення інформаційної повноцінності звіту.

"Коротка довідка про землі Ньюфаундленда" являє собою доволі ґрунтовний огляд географічних, кліматичних та природничих характеристик острова. Манера викладення матеріалу тяжіє скоріше до науково-популяризаторської, ніж до белетристичної: автор пропонує читачеві лише точну, ним особисто перевірену інформацію. Цікаво, що Ньюфаундленд репрезентується Гейесом як чужий, незнаний простір, котрий змальовується європейцем, чий буттєвий досвід є адекватним досвідові потенційного читача. Автор постійно апелює до загальновідомих фактів як до фону, що дозволяє сконцентрувати читачську увагу на відмінностях Ньюфаундленда або ж, навпаки, зафіксувати його подібність до знайомих місцевостей. Так, зокрема, розповідаючи про тамтешній клімат, Гейес зауважує, що на Ньюфаундленді зими набагато холодніші, ніж у Бретані чи Анжу, хоча вони й знаходяться на одній географічній широті.

Нерідко Е.Гейес уводить до описів загальні географічні відомості, вочевидь, намагаючись тим самим продемонструвати власну компетентність та ерудицію. Щоправда, часом такі пасажі виглядають як набір банальностей або загальні місця, які вже добре були відомі ренесансному читачеві. "Я б хотів звернути увагу на той факт, – наприклад, пише він, – що не тільки на Ньюфаундленді, але і в Німеччині, Італії та Африці, навіть в її екваторіальній зоні, гірські місцевості є надзвичайно холодними і рідко коли буває, що гірські вершини не вкриті шаром снігу"[9].

Якщо в попередній та наступній частинах "Звіту", де мова йде безпосередньо про морську подорож або ж хід експедиції, автор веде розповідь від першої особи множини ("ми вийшли з порту", "на нас чатувала небезпека", "ми змушені були чекати", "нам пощастило", "нас спіткала невдача"), то у "Короткій довідці" він постійно посилається на власний досвід: "я стверджую", "я переконаний", "я засвідчую", "я б хотів наголосити" тощо.

Із "Короткої довідки" читач дізнається про рельєф місцевості, погодні й кліматичні умови, рослинний і тваринний світ, корисні копалини та специфіку ґрунтів Ньюфаундленда. Такі природничі описи, певна річ, мають насамперед пізнавальне значення, проте ракурс, в якому подаються ті або інші факти й відомості, завжди є прагматично зорієнтований, майже агітаційний. Так, приміром, ведучи мову про структуру ґрунтів та флору острова, Гейес особливо підкреслює, що тамтешня рослинність є надзвичайно сприятливою для розвитку скотарства: "Трави й рослини дуже поживні для овець, і англійські купці мали нагоду особисто в цьому переконатися: вони завезли на острів ягнят, яких згодом сподівалися використати як провіант, але за три тижні тварини швидко набрали вагу й перетворилися на гладких овець"[10]. Прагматична орієнтованість відчувається також і в описах рибного промислу, і в розповідях про корисні копалини та мінерали Ньюфаундленда. Надра цього острова, стверджує Гейес, можуть принести їй величності такі казкові багатства, які й не снилися португальцям чи французам.

Компонент екзотики, обов'язковий в описах чужоземних світів, присутній і на сторінках "Короткої довідки". Розповідаючи про рослинний і тваринний світ щойно відкритих земель, автор знайомить читача з такими досі ще невідомими англійцям видами, як: малиновий кущ, риба боніто, птах баклан, американський бізон та ін.

Стосовно жанрової природи "Звіту" Едварда Гейеса можна зазначити, що перед нами типовий зразок англійської ренесансної прози мандрів, яка тяжіє до "ділової", просвітницько-популяризаторської літератури. Цей тип літературних творів опікувався не стільки естетичними, скільки утилітарно-прагматичними цілями.

Жанрова структура Гейесового твору, як було продемонстровано, складається з двох шарів – оповідного, номінативним ядром якого виступає поняття "звіту про вояж", та описового, що концентрується навколо концепту "чужого світу". Композиційним чинником, який організує художній простір оповідного шару, є добре відомий ще з часів античності мотив подорожі. Та якщо власне літературна традиція (тобто авантюрний, лицарський, пікарескний романи) використовувала цей мотив для того, щоб інтенсифікувати подієву динаміку, розширити соціально-побутову панораму зображуваної дійсності чи більш рельєфно висвітлити певні риси літературного героя, то для автора-мандрівника він слугує насамперед тим структуруючим каркасом, на який можна легко й органічно нанизувати найрізноманітніший подорожний матеріал. Саме мотив мандрів, логіка розвитку якого передбачає фіксацію певних моментів темпорально і географічно конкретизованого руху, й дозволяє авторові, зберігаючи змістову і наративну цілісність тексту, доволі органічно поєднувати фактографічно-інформаційні фрагменти, динамічні сцени та ліричні авторські відступи (переказ тих думок, які спливали

під час спогадів про той чи інший епізод подорожі). Щодо концепту "чужого світу", то він, як було продемонстровано вище, репрезентується Е.Гейесом не у міфопоетичній, а у реально-побутовій інтерпретації.

Винесене в заголовок твору поняття "звіт" визначає структуру й зміст як оповідного (морська подорож), так і описового (характеристика Ньюфаундленда) шару. Крім того, воно виявляється формотворчим чинником і налаштовує читача на очікування нових відомостей та достовірної інформації, які мають бути викладені правдиво, лаконічно й водночас докладно. І манера Гейеса, і загальна тональність його твору, і прагнення досягти максимальної точності й документальності в описах щойно відкритих земель свідчать про те, що автор-мандрівник надавав перевагу не художньому відтворенню, а саме фактографічному зображенню реальних подій та профанного простору.

Біля витоків "Звіту", думається, стояли зовсім не мистецькі спонуки, адже Гейес, на відміну від своїх сучасників В.Релі, Дж.Горсея чи Г.Бреретона, не вважав себе літератором і не мав жодних артистичних амбіцій. Як один із найактивніших провідників колонізаторської політики, він керувався перш за все інтересами суто прагматичними, а отже й текст, який вийшов з-під його пера, абсолютно не вписувався в межі стереотипних уявлень про художній твір.

Нагадаємо, що славнозвісна формула Горація "даруючи насолоду, повчай", яка успішно актуалізувалася завдяки зусиллям елізаветинських теоретиків мистецтва (Ф.Сідні, Дж.Паттенгема та ін.), усе ще правила за абсолют у царині Поезії. Сама логіка художнього мислення тих, хто вважав себе митцями, формувалася з огляду на цей гедоністично-повчальний імператив. Едвард Гейес – людина далека від світу мистецтва – мав зовсім інші орієнтири. І тоді, коли він розповідав про небезпечні географічні широти, і тоді, коли змальовував рельєф, тваринний або рослинний світ нещодавно відкритих земель, і тоді, коли описував події, що відбувалися на тому чи іншому судні експедиції Гілберта – він завжди опікувався насамперед тим, щоб повідомити нову або принаймні ще невідому читачеві інформацію. Тобто, залишаючись лише спостерігачем і оповідачем, він ніколи навіть і не намагався піднятися до рівня Поета-творця, котрий, за словами Сідні, силою поетичної уяви має створювати "нову реальність". Для автора-мандрівника Новий Світ сам по собі вже був достатньо привабливою реальністю, вартою детального опису.

Погляд прагматично налаштованого оповідача спрямований передовсім до профанного простору, який постає у "Звіті" в двох головних іпостасях. Перша – це підвладне стихіям море, а друга – нещодавно відкриті незаселені землі Ньюфаундленда. Цікаво, що жодного разу Гейес не вдається до активізації міфопоетичних стереотипів, тобто, свідомо чи несвідомо, він уникає будь-яких апеляцій до читачького психологічного досвіду, вже сформованого ренесансною поетичною традицією. Ще з часів славнозвісної "Ефіопіки" Геліодора стихія бурхливого моря, яка з волі Фортуні свавільно втручається в людські плани, незмінно породжувала у свідомості читачів певні очікування. Невіддільна від авантюристичності, вона налаштовувала читачку уяву на раптові повороти сюжету. Тема бурі, мотив корабельної аварії, сцени піратського нападу на торговельне або цивільне судно належали до своєрідних "загальних місць" європейської ренесансної художньої прози. І романисти, і драматурги, і поети щедро використовували їх, щоб активізувати подієву динаміку, пожвавити сюжет або ж "створити" екстремальні умови, в яких найбільш яскраво змогли б розкритися певні риси характеру персонажа. Тобто для поетичного художнього мислення "море" завжди виступало своєрідною міфологемою, а простір "моря" виконував функцію каталізатора, який сприяв виявленню істинної суті та прихованого змісту. На сторінках Гейесового "Звіту" простір "моря" залишається виключно профанним: це реальний географічний простір, який чітко фіксується за рахунок частих згадувань про материки, острови і протоки, а також завдяки наведенню точних координат і назв.

Аналогічною є й ситуація з описом далеких і таємничих, як на погляд пересічного європейця, земель. Відомо, що в ренесансній пасторалі широко популяризувалась ідея пасторального локусу, який традиційно вважався благотворним місцем, де максимально розкриваються найкращі духовні якості людини. Поетичний геній Е.Спенсера, філософська багатозмістовність "Аркадій" Ф.Сідні, теологічна концептуальність пастуших діалогів "Тіні Евфуеса" Т.Лоджа, грайлива муза Шекспірових комедій сформували коло стійких асоціацій, пов'язаних із міфопоетичним "locus amoenus". Однак Е.Гейес жодного разу, навіть на рівні художніх тропів, не намагається скористатися поетично-пасторальним штампом: у тексті "Звіту" абсолютно відсутні метафори, котрі б актуалізували художню образність пасторалі, а порівняння, якими рясніють описи іноземних реалій, завжди виявляються виключно структурними (тобто не художніми, а суто гносеологічними).

Як бачимо, англійський мандрівник аніскільки не прагнув бути літератором. Власну місію він вважав виключно популяризаторською й агітаційною, тож і опікувався насамперед тим, щоб якнайдетальніше розповісти співвітчизникам про нові незаселені простори та стимулювати бажання пересічних англійців приєднатися до лав колонізаторів і місіонерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lewis A.R.* Review on the Hakluyt Handbook. In 2 vol. Ed. by D.B. Quinn // *Renaissance Quarterly*. – N.Y., 1976. – V.XXIX. – №1. – P.91-92.
2. *Parks G.B.* Richard Hakluyt & the English Voyages. – N.Y.: American Geographical Society, 1930.
3. Детально специфіка інтерпретації російської тематики у творах Шекспіра висвітлена М.П.Алексєєвим. Див.: *Алексеев М.П.* Россия и русские в творчестве Шекспира // *Вопросы истории*. – М., 1965. – №7. – С.75-92.
4. Цит. за: *Renaissance England. Poetry and Prose from the Reformation to the Restoration*. Ed. by R.Lamson & H.Smith. – N.Y., 1956. – P.462.
5. *Горфункель А.Х.* Ренессансные предпосылки возникновения классической механики // *Механика и цивилизация XVII–XIX вв.* Под ред. А.Т. Григорьяна, Б.Г. Кузнецова. – М.: Наука, 1979. – С.22-23.
6. Цит. за *West M.D.* Draiton's "To the Virginian Voyage": From Heroic Pastoral to Mock-Heroic // *Renaissance Quarterly*. – N.Y., 1971. – V.XXIV. – №4. – P.503.
7. A Report of the Voyage & Success thereof attempted in the year of our Lord 1583 by Sir Humphrey Gilbert ... written by M. Edward Hayes ... // *Renaissance England. Poetry and Prose ...* – P.464.
8. Ibid. – P.465.
9. Ibid. – P.470.
10. Ibid. – P.472.